
SUAUGUSIŲJŲ MOKYKLOS MOKSLEIVIŲ SAVIVAIZDŽIO YPATUMAI

Danguolė Beresnevičienė

Humanistinės psichologijos teoretikų A. Maslovo (1970, 1971, 1972) bei C. Rogerso (1983, 1986, 1987) teigimu, asmenybė tobulėja ir siekia saviaktualizacijos plėtojantis ir kintant jos poreikiams, motyvacijai, savivaizdžiui¹. A. Maslovo asmenybės teorijoje pagrindinės sąvokos yra „poreikis“, „motyvacija“, o C. Rogerso teorijoje – „savivaizdis“, „savivaizdžio vystymasis“. C. Rogersas pabrėžia individo unikalumą ir laisvę pasirinkti, kaip elgtis. Jo elgesys nėra nulemtas nei atsakymų į pasąmonės jėgas (kaip teigė S. Freudas), nei į išorinius stimulus (kaip teigė bihevioristai), bet priklauso nuo individo išorinio pasaulio supratimo ir interpretacijos. Kadangi niekas kitas negali žinoti mūsų suvokimo, todėl geriausi ekspertai esame mes patys. Savivaizdis yra „organizuota, nuosekli suvokinių ir tikėjimų apie save forma <...>, apimanti mano įsisašmoninimą, „kas aš esu“, „ką aš galiu padaryti“ ir įtakojanti mano pasaulio suvokimą ir mano elgesį“ (10). Kiekvieną savo patyrimą žmogus įvertina savivaizdžio terminais ir didžioji dalis žmogaus elgesio gali būti paaiškinta kaip pastanga išlaikyti pastovumą tarp savivaizdžio ir savo veiksmų.

Savivaizdžio raida priklauso nuo išorinės aplinkos sąlygų, tėvų santykio su vaiku bei nuo kultūros reikalavimų. H. Markuso ir S. Kitayamos (1991) tyrimai parodė, kad amerikiečių vaikai yra skatinami specialiai pajusti savivoką, siekti savigarbos, gerai galvoti apie save ir jeigu jie to išmoksta, jie giriami ir toliau skatinami taip elgtis. Dėl tokios „kultūrinio lavinimo“ įtakos 70% JAV studentų teigė, kad yra viršesni už savo bendraamžius, 60% apklaustųjų tikėjo, kad jie patys šauniau ir ši tendencija pasireiškia jau 4 metų vaikui (6).

Priešinga savivaizdžio formavimosi tendencija pasireiškia tiriant Azijos šalių, pavyzdžiui, Kinijos ir Japonijos kultūras. Šiose kultūrose vaikai yra skatinami ugdyti ir puoselėti harmoningus santykius su kitais ir neišsiskirti iš minios (6). Japonų bei kinų vaikai nuo pat mažens yra mokomi vertinti grupinį darbą, kartu kurti įvairius projektus (6).

¹ Sąvoka vartojama remiantis L. Jovaišos (1993) parengtu pedagogikos terminų žodynu (5).

Kai kurie autoriai (D. A. Bernsteinas, A. Clarke-Stewartas, E. J. Roy'as, T. K. Srullis, Ch. D. Wiekernsas, 1994) skiria savivaizdžio vystymąsi Vakarų (individualistinėje) kultūroje, kuriai būdingas nepriklausomas savivaizdis, ir kolektyvines (Rytų kultūrų) orientacijas, sąlygojančias interpriklusomo savivaizdžio formavimąsi (3).

S. Kitayamos ir H. R. Markuso (1992) tyrimai parodė, kad Japonijos studentų teigiami jausmai buvo glaudžiai susiję su tarpasmeniniais santykiais, asmeniniai laimėjimai dažniau siejosi su apskritai neigiamomis emocijomis. JAV studentai, priešingai, savo teigiamas emocijas ir jausmus dažniausiai siejo su asmeniniais laimėjimais.

Savivaizdžio vystymuisi netgi toje pačioje kultūroje turi įtakos lyties faktorius. R. Josephsas, R. Markusas, R. Tafarodis (1992) pastebėjo lyties faktoriaus įtaką Šiaurės Amerikos vyrų ir moterų savigarbos ugdymuisi. Moterų savigarba ugdėsi priklausomai nuo jų prisirišimo prie reikšmingų artimųjų susiformavimo, o vyrų savigarba – priklausomai nuo jų asmeninių laimėjimų. Jie padarė išvadą, kad vyrų savivaizdis yra labiau nepriklausomas, o moterų – daugiau interpriklusomas.

Norėdama patyrinti, kaip savivaizdžiui Lietuvos kultūroje turi įtakos tokie faktoriai kaip populiarumas tarp bendraamžių, subkultūra (mokyklos tipas) bei šeimos struktūra (pilna ar nepilna šeima), atlikau tyrimą.

METODIKA

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 370 tiriamųjų: 220 Vilniaus m. suaugusiųjų mokyklų moksleivių ir 150 Vilniaus m. bendrojo lavinimo mokyklų vyresniųjų klasių moksleivių.

Tyrimo metodas. Tiriamesiems buvo pateiktos kai kurios semantinio diferencialo skalės, prašant įvertinti save 5 balų sistema pagal parametrus: stiprus, gražus, darbštus, protingas, drauguškas ir gabus.

Tiriamesiems buvo pateikta instrukcija: „Pamėginkite 5 balų sistema įvertinti nurodytas savybes. Jei jūsų tokia savybė labai ryški, pažymėkite brūkšnelį virš skaičiaus 5, jei stipri – virš 4, jei vidutiniška – virš 2,5, jei silpnė už vidutinę – virš 2, jei labai silpna – virš 1, jei jos neturite – virš 0“ ir šešios skalės su padalomis nuo 0 iki 5.

Populiarumas tarp bendraamžių buvo tiriamas sociometrijos metodu, prašant nurodyti 3 savo klasės draugų, su kuriais norėtų kartu mokytis, pavardes.

REZULTATAI

1. Suaugusiųjų mokyklų moksleivių savivaizdis ir populiarumas tarp bendraamžių

Lyginant bendrąjį savęs vertinimą skirtingo populiarumo grupėse, pastebėta, kad izoliuotųjų savęs vertinimas yra toks: $\bar{x}(0) = 3,33, \sigma = 0,745$. Pasirinkusių vieną moksleivių savęs vertinimas šiek tiek didesnis: $\bar{x}(1) = 3,458, \sigma = 0,625$, o gavusiųjų du pasirinkimus irgi kiek didesnis negu antrųjų – $\bar{x}(2) = 3,542, \sigma = 0,5667$. Populiariųjų moksleivių savęs vertinimas buvo panašus kaip ir moksleivių, gavusių vieną pasirinkimą: $\bar{x}(3) = 3,439, \sigma = 0,816$. O lyderių savęs vertinimas toks pat, kaip ir moksleivių, gavusių du pasirinkimus: $\bar{x}(4) = 3,500, \sigma = 0,707$.

Palyginus vidurkius pagal Stjudento kriterijų, paaiškėjo, kad skirtumai statistiškai nereikšmingi. Lyginant $x(0)$ ir $x(1)$, $t(75)$ buvo $-0,607, p < 0,55$, o lyginant $x(0)$ ir $x(2)$ – $t(56) = -1,14, p < 0,27$. Lyginant izoliuotųjų savęs vertinimą $x(0)$ su gavusiųjų tris pasirinkimus $x(3)$ savęs vertinimu, gauta $t(55) = -0,417, p < 0,68$. Analogiškai rezultatai gauti apskaičiavus t reikšmes lyginant izoliuotųjų $x(0)$ ir lyderių $x(4)$ savęs vertinimą: $t(42) = -0,313, p < 0,76$.

1 lentelė. Moksleivių savęs vertinimo ir t-testo rezultatų palyginimas

Eil. Nr.	Pasirinkimų skaičius	Vidurkis (x)	Standartinis nukrypimas (σ)	Minimumas	Maksimumas	T testo rezultatai		
						T	DF*	P
1	0	3,33	0,74	1,33	4,83	-1,142	36,3	0,26
	1	3,43	0,63	1,67	4,50			
2	0	3,33	0,75	1,33	4,83	-1,143	36,3	0,26
	2	3,54	0,57	2,67	4,50			
3	0	3,33	0,74	1,33	4,83	-0,417	49,0	0,68
	3	3,44	0,82	2,25	4,50			
4	0	3,33	0,74	1,33	4,83	-0,328	1,1	0,76
	4	3,50	0,71	3,00	4,00			
5	1	3,43	0,62	1,66	4,50	-0,156	35,0	0,88
	4	3,50	0,71	3,00	4,00			

DF – laisvės laipsnis

1 lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad nors pastebima tendencija, jog populiariesni moksleiviai šiek tiek daugiau save vertina nei izoliuotieji ir atstumtieji, tačiau nėra statistškai reikšmingo skirtumo tarp bendrojo moksleivių savęs vertinimo ir gauto pasirinkimų skaičiaus.

Bandant analizuoti, kaip ši bendroji tendencija pasireiškia skirtingo amžiaus ir lyties grupėse, buvo atskirai apskaičiuoti kiekvienos grupės savęs vertinimo vidurkiai.

Analizuojant dešimtųjų klasių merginų savęs vertinimo vidurkius pagal pasirinkimų skaičių (žr. 2 lentelę), galima pastebėti, kad izoliuotosios save vertino mažiausiai: $x(0) = 3,22$, $\sigma = 0,332$, gavusios vieną pasirinkimą save vertino kiek daugiau: $x(1) = 3,233$, $\sigma = 0,450$; gavusios du pasirinkimus save vertino irgi kiek daugiau už gavusią vieną pasirinkimą: $x(2) = 3,250$, $\sigma = 0,3967$. O populiariausios merginos (gavusios 3 pasirinkimus) save vertino labiausiai: $x(3) = 4,00$, $s = 0,00$.

2 lentelė. X klasės merginų savęs vertinimo vidurkiai pagal gautų pasirinkimų skaičių

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S	2,67	3,67	3,23	0,332
1	S	2,83	4,00	3,23	0,450
2	S	2,83	3,67	3,25	0,397
3	S	4,00	4,00	4,00	

Pastaba: S – bendrasis savęs vertinimas

Bandyta paanalizuoti, ir kokiais parametrais skyrėsi merginų savęs vertinimas pagal jų populiarumą tarp bendraamžių. Lyginant izoliuotųjų (negavusiųjų nė vieno pasirinkimo) dešimtokių savęs vertinimą pagal stiprumo (S1), grožio (S2), darbštumo (S3), proto (S4), draugiškumo (S5) ir gabumo (S6) faktorius su lyderės atitinkamu savęs vertinimu, galime pastebėti, kad izoliuotosios save suvokia kaip nelabai gražias (jų vidutinis S2 lygus 2,75, $\sigma = 0,88$), nelabai protingas (S4 lygus 2,87, $\sigma = 0,991$), o lyderė save vertina kaip absoliučiai draugišką (S5 = 5,0), gražią (S2 = 4,0), darbščią (S3 = 4,0), protingą (S4 = 4,0), gabią (S6 = 4,0). Tai rodo 3 lentelė.

3 lentelė. X klasės merginų savęs vertinimo ypatumai

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S1	2,00	4,00	3,00	0,756
0	S2	2,00	4,00	2,75	0,886
0	S3	0,00	5,00	3,50	1,604
0	S4	1,00	4,00	2,87	0,991
0	S5	2,00	4,00	3,62	0,744
0	S6	2,00	5,00	3,62	1,302
3	S1	3,00	3,00	3,00	0,000
3	S2	4,00	4,00	4,00	0,000
3	S3	4,00	4,00	4,00	0,000
3	S4	4,00	4,00	4,00	0,000
3	S5	5,00	5,00	5,00	0,000
3	S6	4,00	4,00	4,00	0,000

Pastaba: S – savęs vertinimas pagal šiuos faktorius:

- S1 – stiprus S4 – protingas
 S2 – gražus S5 – draugiškas
 S3 – darbštus S6 – gabus

Analizuojant vienuoliktųjų klasių merginų savęs vertinimo pagal pasirinkimų skaičių ypatumus, matyti, kad vienuoliktokės, panašiai kaip ir dešimtokės, paprastai save vertina geriau, kai jų sociometrinis statusas klasėje yra aukštesnis. Izoliuotosios vienuoliktokės save vertino mažiausiai: $x(0) = 3,22, \sigma = 0,534$. Gavusios vieną pasirinkimą save vertina kiek geriau: $x(1) = 3,303$, nors išsibarstymas apie vidurkį ir didesnis, $\sigma = 0,8158$. Tuo tarpu vienuoliktokės, gavusios du pasirinkimus, save vertina kiek paaukštintai: $x(2) = 3,778, \sigma = 0,8553$, o gavusios tris pasirinkimus, save vertina dar geriau: $x(3) = 3,896, \sigma = 0,4159$, tačiau lyderė (gavusi maksimalų pasirinkimų skaičių – 4) save vertina kiek adėkvačiau: jos bendrasis savęs vertinimas lygus 3,500 (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. XI klasės merginų savęs vertinimo vidurkiai pagal pasirinkimų skaičių

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S	2,50	4,00	3,29	0,534
1	S	1,67	4,33	3,30	0,826
2	S	2,83	4,50	3,78	0,855
3	S	3,33	4,25	3,90	0,416
4	S	3,00	4,00	3,50	0,707

Bandant paanalizuoti, kokiais savęs vertinimo parametrais skyrėsi vienuoliktųjų klasių izoliuotųjų merginų ir lyderių savęs vertinimas, 5 lentelės duomenys rodo, kad izoliuotosios vienuoliktokės save suvokia kaip nelabai darbščias (jų $S3 = 2,62$, $\sigma = 0,9161$), o lyderės save laiko labai darbščiomis (jų $S3 = 4,500$, $\sigma = 0,7071$). Izoliuotosios save vertina kaip silpnesnes (jų $S1 = 2,875$, $\sigma = 0,834$, o lyderių $S1 = 3,500$, $\sigma = 0,7071$), tačiau priešinga tendencija ryškėja vertinant save pagal „draugiškumo“ parametą: izoliuotosios save laiko draugiškesnėmis ($S5 = 4,125$, $\sigma = 1,1259$) negu lyderės ($S5 = 3,500$, $\sigma = 0,7071$).

5 lentelė. XI klasės merginų savęs vertinimo ypatumai

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S1	2,00	4,00	2,87	0,834
0	S2	2,00	4,00	3,00	0,756
0	S3	1,00	4,00	2,62	0,916
0	S4	2,00	5,00	3,50	0,926
0	S5	2,00	5,00	4,12	1,126
0	S6	2,00	5,00	3,25	0,886
4	S1	3,00	4,00	3,50	0,707
4	S2	2,00	4,00	3,00	1,414
4	S3	4,00	5,00	4,50	0,707
4	S4	3,00	4,00	3,50	0,707
4	S5	3,00	4,00	3,50	0,707
4	S6	3,00	3,00	3,00	0,707

Dvyliktųjų klasių merginų savęs vertinimas kiek kitaip siejosi su jų populiarumu tarp bendraklasių negu dešimtokių ir vienuoliktokių. Labiausiai save vertino izoliuotosios, kurių $x(0) = 3,875$, $\sigma = 0,685$, kiek žemiau save vertino gavusios 2 pasirinkimus: $x(2) = 3,57$, $\sigma = 0,596$, dar žemiau – populiariosios, gavusios 3 pasirinkimus: jų $x(3) = 3,444$, $\sigma = 1,0844$. Mažiausiai save vertino merginos, gavusios vieną pasirinkimą: $x(1) = 3,333$, $\sigma = 0,601$ (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. XII klasės merginų savęs vertinimo vidurkiai pagal gautų pasirinkimų skaičių

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S	3,00	4,50	3,87	0,685
1	S	2,83	4,00	3,33	0,601
2	S	2,67	4,17	3,57	0,596
3	S	2,33	4,50	3,44	1,084

Analizuojant, kokiomis savivaizdžio ypatybėmis skiriasi populiariosios ir izoliuotosios dvyliktųjų klasių merginos (žr. 7 lentelę), pastebėta, kad izoliuotosios labiausiai vertino save kaip labai draugiškas ($S5 = 4,75$, $\sigma = 0,50$), stiprias ($S1 = 4,00$, $\sigma = 0,8165$). Populiariosios taip pat save laikė draugiškomis, bet kiek mažiau nei izoliuotosios (jų $S5 = 4,00$, $\sigma = 1,000$), kitas savo asmenybės savybes jos vertino vidutiniškai. Tuo tarpu izoliuotosios save vertino aukščiau negu populiariosios visais aspektais, išskyrus proto faktorių. Tik šiuo atžvilgiu jos save vertino žemiau ($S4 = 3,2500$, $\sigma = 0,957$) nei populiariosios, kurių $S4 = 3,333$, $\sigma = 2,081$.

Analizuojant, kaip save vertina izoliuotieji ir populiarieji skirtingų klasių vaikinai, pastebėta, kad pasireiškia priešinga tendencija negu merginų grupėse, t. y. kuo mažiau vaikinai save vertino, tuo jie populiariesni tarp savo bendraamžių.

Dešimtųjų klasių vaikinai (žr. 8 lentelę), gavę vieną pasirinkimą, save vertino labiausiai: $x(1) = 3,777$, $\sigma = 0,585$, gavusieji du pasirinkimus – mažiau: $x(2) = 3,660$, $\sigma = 0,471$. O populiarieji, t. y. gavusieji tris pasirinkimus, save vertino mažiausiai – jų $x(3) = 2,2500$, ir šis vertinimas yra gerokai žemesnis už bendrąjį dešimtokų savęs vertinimo vidurkį. Tai rodo, kad šių moksleivių savigarba mažesnė.

7 lentelė. XII klasės merginų savęs vertinimo ypatumai

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S1	3,00	5,00	4,00	0,816
0	S2	1,00	5,00	3,75	1,893
0	S3	2,00	5,00	3,75	1,258
0	S4	2,00	4,00	3,25	0,957
0	S5	4,00	5,00	4,75	0,500
0	S6	2,00	5,00	3,75	1,500
3	S1	2,00	5,00	3,67	1,527
3	S2	0,00	5,00	3,33	2,887
3	S3	2,00	5,00	3,00	1,732
3	S4	1,00	5,00	3,33	2,081
3	S5	3,00	5,00	4,00	1,000
3	S6	3,00	4,00	3,33	0,577

8 lentelė. X klasės vaikinių savęs vertinimo vidurkiai pagal gautų pasirinkimų skaičių

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S	1,33	4,33	3,25	1,193
1	S	3,17	4,33	3,78	0,585
2	S	3,33	4,00	3,67	0,471
3	S	2,25	2,25	2,25	

Izoliuotieji dešimtųjų klasių vaikinai save vertino labiau nei vidutiniškai, bet mažiau nei gavusieji vieną ar du pasirinkimus: jų $x(0) = 3,250, \sigma = 1,193$.

Analizuojant, kokiomis savivaizdžio ypatybėmis skiriasi izoliuotieji ir populiarieji dešimtosios klasės vaikinai (žr. 9 lentelę), pastebėta, kad izoliuotieji laiko save labai draugiškais ($S5 = 4,400, s = 0,5477$), o populiarieji save suvokia kaip vidutiniškai draugiškus ($S5 = 2,500$). Populiarieji visas savivaizdžio ypatybes įvertino irgi vidutiniškai ($S1 = 2,500, S3 = 2,500, S4 = 2,500, S5 = 2,500$ ir $S6 = 2,500$), išskyrus tai, kad save laiko negražiais ($S2 = 1,00$). Izoliuotieji dešimtokai visais atžvilgiais save vertino labiau, nors šioje grupėje buvo vaikinių, labai menkai vertinančių tokias savybes kaip stiprumas, gražumas, darbštumas, protingumas (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. X klasės vaikinų savęs vertinimo ypatumai

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S1	0,00	4,00	2,90	1,746
0	S2	0,00	4,00	2,90	1,746
0	S3	0,00	4,00	2,90	1,746
0	S4	0,00	4,00	2,70	1,643
0	S5	4,00	5,00	4,40	0,548
0	S6	2,50	5,00	3,70	0,975
3	S1	2,50	2,50	2,50	–
3	S2	1,00	1,00	1,00	–
3	S3	2,50	2,50	2,50	–
3	S4	2,50	2,50	2,50	–
3	S5	2,50	2,50	2,50	–
3	S6	2,50	2,50	2,50	–

Vienuoliktųjų klasių vaikinai, gavusieji vieną pasirinkimą, save vertino geriausiai: $x(1) = 3,597$, $\sigma = 0,533$. Izoliuotieji save vertino mažiau: $x(0) = 3,352$, $\sigma = 0,6092$, bet mažiausiai vis dėlto save vertino populiariausieji (gavę 3 pasirinkimus): $x(3) = 3,333$, $\sigma = 0,000$ (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. XI klasės vaikinų savęs vertinimo vidurkiai pagal gautų pasirinkimų skaičių

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S	2,67	4,33	3,35	0,609
1	S	2,67	4,50	3,60	0,534
3	S	3,33	3,33	3,33	

Analizuojant, kokiomis savivaizdžio ypatybėmis skiriasi izoliuotieji ir populiariausieji vienuoliktųjų klasių vaikinai (žr. 11 lentelę), paaiškėjo, kad izoliuotieji save laikė labai draugiškais ($S5 = 3,94$, $\sigma = 1,074$), stipriais ($S1 = 3,44$, $\sigma = 0,882$), darbščiais ($S3 = 3,39$, $\sigma = 1,167$), protingais ($S4 = 3,278$, $\sigma = 0,755$), bet ne tokiais gražiais ($S2 = 3,056$, $\sigma = 0,808$) kaip populiariausieji, kurie manė esą gražūs ($S2 = 3,50$, labai draugiški ($S5 = 4,00$) ir

labai darbštūs ($S3 = 4,00$), bet vidutiniškų gabumų ir vidutiniškai protingi ($S6 = 2,50$, $S4 = 2,50$).

11 lentelė. XI klasės vaikinių savęs vertinimo ypatumai

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S2	2,00	4,00	3,056	0,808
0	S3	2,00	5,00	3,389	1,167
0	S4	2,50	5,00	3,278	0,755
0	S5	2,00	5,00	3,944	1,074
0	S6	0,00	5,00	3,000	1,658
3	S1	3,50	3,50	3,50	–
3	S2	3,50	3,50	3,50	–
3	S3	4,00	4,00	4,00	–
3	S4	2,50	2,50	2,50	–
3	S5	4,00	4,00	4,00	–
3	S6	2,50	2,50	2,50	–

Apskritai populiariaji vienuoliktokai save vertino truputį prasčiau už izoliuotuosius, ypač pagal protingumo bei sugebėjimų kriterijus $S4 = 2,50$, $S6 = 2,50$; izoliuotųjų $S4 = 3,278$, $\sigma = 0,755$, $S6 = 3,00$, $\sigma = 1,658$.

Dvyliktųjų klasių vaikinai, gavę du pasirinkimus, save vertino labiausiai: $x(2) = 3,583$, $\sigma = 0,825$. Mažiau save vertino izoliuotieji: $x(0) = 3,277$, $s = 1,218$ ir gavusieji vieną pasirinkimą: $x(1) = 3,00$, $\sigma = 0,00$, o mažiausiai – populiariaji, gavę tris pasirinkimus: $x(3) = 2,333$, $\sigma = 0,00$ (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. XII klasės vaikinių savęs vertinimo vidurkiai pagal gautų pasirinkimų skaičių

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S	2,33	4,83	3,27	1,219
1	S	3,00	3,00	3,00	
2	S	3,00	4,17	3,58	0,825
3	S	2,33	2,33	2,33	

Tiriant, kokiomis savivaizdžio ypatybėmis skiriasi izoliuotieji ir populiarieji dvilyktųjų klasių vaikinai, pastebėta, kad pirmieji save laiko draugiškais ($S5 = 3,67$, $\sigma = 1,03$), protingais ($S4 = 3,5$, $\sigma = 1,52$), gabiais ($S6 = 3,33$, $\sigma = 1,63$), vidutiniškai darbščiais ($S4 = 3,17$, $\sigma = 1,47$) ir nelabai gražiais ($S2 = 2,92$, $\sigma = 1,91$), o populiarieji vaikinai – labai gabiais ($S6 = 5,00$), protingais ($S4 = 4,00$), bet silpnais, tingiais ir visiškai negražiais ($S1 = 1,00$, $S2 = 0,00$, $S3 = 1,00$). Šie duomenys pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. XII klasės vaikinių savęs vertinimo ypatumai

Pasirinkimų skaičius	Kintamieji	Minimumas	Maksimumas	Vidurkiai	Standartinis nukrypimas
0	S1	1,00	5,00	3,08	1,855
0	S2	0,00	5,00	2,92	1,908
0	S3	1,00	5,00	3,17	1,472
0	S4	1,00	5,00	3,50	1,516
0	S5	2,00	5,00	3,67	1,033
0	S6	1,00	5,00	3,33	1,633
3	S1	1,00	1,00	1,00	–
3	S2	0,00	0,00	0,00	–
3	S3	1,00	1,00	1,00	–
3	S4	4,00	4,00	4,00	–
3	S5	3,00	3,00	3,00	–
3	S6	5,00	5,00	5,00	–

Apibendrinant pateiktus duomenis, galima teigti, kad nors analizuojant bendrąją visų moksleivių savęs vertinimą skirtingo populiarumo grupėse statistiškai reikšmingų skirtumų nepastebėta, tačiau, tiriant savęs vertinimo ir populiarumo santykį skirtingų klasių ir lyčių moksleivių grupėse, išryškėjo akivaizdūs skirtumai. Kuo labiau mergina save vertino, tuo ji populiarsnė, ir, atvirkščiai, populiarieji vaikinai dažniausiai mažiau ar net perdėtai mažiau save vertino negu vidutinio ar žemo sociometrinio statuso vaikinai. Analizuojant, kokių savivaizdžio ypatybių vertinimu skiriasi populiarieji ir izoliuotieji moksleiviai, nustatyta, jog izoliuotieji paprastai pervertino draugiškumą, neretai netgi aukštesniais balais nei to paties amžiaus ir tos pačios lyties populiarieji moksleiviai.

2. Pilnų ir nepilnų šeimų vaikų savivaizdžio ypatumai

Tiriam, ar yra ryšys tarp savivaizdžio ypatumų ir šeimos struktūros, analizuota, kuo skiriasi pilnų ir nepilnų šeimų vaikų savęs vertinimo ypatumai. Tyrimai parodė (žr. 14 lentelę), kad pilnų šeimų vaikai save vertino mažiau negu nepilnų šeimų. Pirmųjų savęs vertinimas ($x = 3,38, \sigma = 0,723$) žemesnis nei nepilnų šeimų vaikų ($x = 3,53, \sigma = 0,579$). Statistiškai lyginant šiuos vidurkius, t. y. apskaičiavus t-testo rezultatus, paaiškėjo, kad $t(92) = -99$, kai $p < 0,33$, vadinasi, šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas.

Pradėjus lyginti, kokias savivaizdžio ypatybes labiau vertina nepilnų šeimų vaikai, nustatyta, kad didžioji jų dauguma (79%) save laiko stipriais (pilnų šeimų vaikų procentas buvo mažesnis –68%). Vertinant tokias asmenybės savybes kaip „gražus“, „protingas“, „draugiškas“, ryškesnių skirtumų nepastebėta. Šiek tiek skyrėsi tokių parametrų kaip „dabštumas“ ir „gabumas“ vertinimai. Nepilnų šeimų vaikai save vertino kaip dabštesnius bei gabesnius nei pilnų šeimų vaikai.

14 lentelės duomenys rodo, kad moksleiviai, neturintys vieno iš tėvų (paprastai tėvo) save vertino kiek geriau ir ypač pagal tokias savybes kaip „stiprus“, „dabštus“, „gabus“, negu moksleiviai, turintys abu tėvus. Tiesą, skirtumas nėra statistiškai reikšmingas. Statistiškai kiek reikšmingesnis skirtumas nustatytas lyginant abiejų grupių moksleivių savęs vertinimą pagal gabumo savybę. Pilnų šeimų vaikai savo gabumus įvertino taip: $x = 3,373, s = 1,128$, o vaikai, neturintys vieno iš tėvų, šitaip: $x = 3,793, s = 1,01$. Apskaičiavus t-testo rezultatus, pasirodė, kad $t(72) = -1,711$, kai $p < 0,09$.

Lyginant, ar skyrėsi pilnų ir nepilnų šeimų vaikų socialinė kompetencija, suskaičiuota, kiek pasirinkimų gavo kiekvienos grupės moksleiviai. Pasirodo, kad tarp bendraamžių nepilnų šeimų vaikai yra šiek tiek populiariesni, mažiau atstumiami negu pilnų šeimų vaikai, nors skirtumas ir nėra didelis (žr. 15 lentelę).

Apibendrinant pateiktus duomenis, galima padaryti išvadą, kad nepilnų šeimų vaikai save vertina kiek geriau nei pilnų šeimų vaikai, ypač vertindami save pagal gabumo ir kiek mažiau pagal dabštumo parametrus. Statistiškai reikšmingesnis skirtumas pastebėtas lyginant abiejų grupių moksleivių savęs vertinimą pagal gabumo kriterijų. Nepilnų šeimų vaikai pasižymėjo ne tik kiek didesniu bendruoju savęs vertinimu, bet ir didesniu populiarumu tarp bendraamžių.

14 lentelė. Pilnų ir nepilnų šeimų vaikų savivaizdžio ypatumai

Kintamieji	Pilnų šeimų vaikai		Nepilnų šeimų vaikai	
	balai	procentas	balai	procentas
S1	0	1,6	0	0,0
	1	11,1	1	10,3
	2	12,7	2	10,3
	2,5	4,8	2,5	0,0
	3	25,4	3	37,9
	4	31,7	3,5	0,0
	5	11,1	5	10,3
S2	0	4,8	0	0,0
	1	7,9	1	3,4
	2	14,3	2	27,6
	2,5	3,2	2,5	6,9
	3	27,0	3	17,2
	3,5	1,6	3,5	0,0
	4	28,6	4	37,9
5	12,7	5	6,9	
S3	0	1,6	0	3,4
	1	4,8	1	3,4
	2	19,0	2	10,3
	2,5	3,2	2,5	3,4
	3	19,0	3	17,2
	4	39,7	4	41,4
	4,5	1,6	4,5	0,0
5	11,1	5	20,7	
S4	0	1,6	0	0,0
	1	3,2	1	3,4
	2,5	4,8	2,5	3,4
	3	42,9	3	24,1
	3,5	0,0	3,5	3,4
	4	25,4	4	41,4
5	7,9	5	10,3	
S5	2	4,8	2	3,4
	2,5	1,6	2,5	3,4
	3	4,8	3	13,8
	4	44,4	4	41,4
	5	44,4	5	37,9
S6	0	1,6	0	0,0
	1	4,8	1	0,0
	2	11,1	2	17,2
	2,5	4,8	2,5	0,0
	3	27,0	3	10,3
	4	36,5	4	48,3
5	14,3	5	24,1	

15 lentelė. Pilnų ir nepilnų šeimų vaikų populiarumas tarp bendraamžių

Gautų pasirinkimų skaičius	Pilnų šeimų vaikų skaičius (%)	Nepilnų šeimų vaikų skaičius (%)
0	41,7	34,5
1	33,3	41,4
2	16,7	13,8
3	8,3	6,9
4	0,0	3,4

3. Suaugusiųjų ir bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių savivaizdžio ypatumai.

Tiriant, ar savivaizdis skiriasi priklausomai nuo subkultūros (1, 2), analizavome, kuo skiriasi abiejų grupių (suaugusiųjų ir dieninių bendrojo lavinimo mokyklų) moksleivių savęs vertinimas.

Tyrimas parodė (žr. 16 lentelę), kad suaugusiųjų mokyklos moksleiviai save vertino mažiau nei jų vienmečiai, lankantys dienes bendrojo lavinimo mokyklas. Minėtasis skirtumas buvo statistiškai reikšmingas: $t(198) = 3,2077$, $p < 0,005$.

16 lentelė. Bendrojo lavinimo ir suaugusiųjų mokyklų moksleivių savęs vertinimo vidurkiai

Tiriamieji	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
Suaugusiųjų m-lų moksleiviai	3,097	3,082	3,281	3,228	4,169	3,558	3,403
vaikiniai	3,395	3,209	3,151	3,093	4,000	3,523	3,395
merginos	2,883	2,992	3,375	3,325	4,291	3,583	3,408
Bendrojo lav. m-los mok.:	3,515	3,309	3,521	3,711	4,211	3,855	3,687
vaikiniai	3,848	3,372	3,174	3,732	4,139	3,941	3,701
merginos	3,250	3,259	3,796	3,694	4,268	3,787	3,676

Paaiškinimai: S – savęs vidurkis pagal šiuos parametrus:

S1 – stiprus,	S4 – protingas,
S2 – gražus,	S5 – draugiškas,
S3 – darbštus,	S6 – gabus,
S7 – bendrasis savęs vertinimo vidurkis.	

16 lentelės duomenys rodo, kad suaugusieji moksleiviai save vertino mažiau pagal visus parametrus, bet ypač išsiskyrė jų savęs vertinimas pagal parametą „protingas“: $t(198) = -3,6932$, kai $p < 0,001$, ir pagal parametą „gabus“: $t(186) = -2,2307$, $p < 0,05$.

Analizuojant, ar skyrėsi suaugusiųjų mokyklų ir bendrojo lavinimo mokyklų vaikinų savęs vertinimas, pastebėjome, kad suaugusieji save vertino blogiau pagal visus parametrus (žr. 16 lentelę).

Bedrasis dieninės mokyklos vaikinų savęs vertinimas ($S7 = 3,701$) buvo daug didesnis už suaugusiųjų mokyklas lankančių vaikinų savęs vertinimą ($S7 = 3,395$). Palyginus vidurkius pagal Studento kriterijų, paaiškėjo, kad lyginamųjų dydžių dispersijos statistiškai buvo nelygios: $t(84) = -2,0332$, $p < 0,05$. Ypač skyrėsi suaugusiųjų mokyklų vaikinų savęs vertinimas pagal „protingumo“ kriterijų: $t(84) = -3,132$, $p < 0,005$.

Analizuojant, ar skyrėsi suaugusiųjų mokyklų merginų ir bendrojo lavinimo mokyklų merginų savęs vertinimas, pastebėta, kad suaugusiųjų mokyklų merginos save vertino daugiau nei jų klasės draugai vaikinai pagal visus parametrus, išskyrus stiprumo ir grožio kriterijus. Tuo tarpu bendrojo lavinimo mokyklų merginos save vertino mažiau nei jų klasės vaikinai pagal visus parametrus, išskyrus darbštumą ir draugiškumą. Ir vis dėlto suaugusiųjų mokyklų merginos save vertino mažiau nei studijuojančios nuosekliojo švietimo sistemoje. Ir šis skirtumas buvo statistiškai reikšmingas: $t(112) = -2,4903$, $p < 0,01$.

Nors suaugusiųjų mokyklų merginos save vertino blogiau nei bendrojo lavinimo mokyklų merginos pagal visus parametrus, išskyrus draugiškumą, tačiau statistiškai reikšmingas skirtumas buvo rastas tik lyginant abiejų grupių savivertę pagal stiprumo: $t(112) = -1,9764$, $p < 0,005$, darbštumo: $t(112) = -2,0084$, $p < 0,05$ ir protingumo: $t(112) = -2,1658$, $p < 0,05$, parametrus.

Vadinasi, bendrasis suaugusiųjų mokyklų moksleivių savęs vertinimas buvo mažesnis nei dieninių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių. Suaugusiųjų mokyklų moksleivės save vertino mažiau pagal stiprumo, darbštumo ir protingumo parametrus nei dieninių bendrojo lavinimo mokyklų moksleivės. Suaugusiųjų mokyklų vaikinai save vertino mažiau pagal protingumo parametą nei bendrojo lavinimo mokyklų vaikinai.

REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimas parodė, kad tiriamųjų savivaizdžiui turėjo įtakos jų lytis ir populiarumas tarp bendraamžių: populiariųjų suaugusiųjų mokyklos merginų sa-

vigarba buvo kiek didesnė nei izoliuotųjų, ir priešingai, populiariųjų suaugusiųjų mokyklos vaikinių savigarba buvo kiek mažesnė nei izoliuotųjų, nors šie skirtumai ir nebuvo statistiškai reikšmingi.

Analizuojant subkultūros įtaką savivaizdžio kūrimuisi, buvo lyginti studijuojantieji suaugusiųjų mokyklose, kurias, kaip parodė ankstesni mūsų tyrimai (D. Beresnevičienė, 1995), lanko skirtingų socialinių sluoksnių, bet dažniausiai prasčiau materialiai aprūpintų, t. y. bedarbių, pensininkų ar nepilnų šeimų, vaikai su bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviais. Abiejų grupių tiriamųjų savivaizdžio ypatumų lyginimas parodė, kad suaugusiųjų mokyklų moksleivių savigarba yra mažesnė nei bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių (kai $p < 0,005$). Ypač pažemintas buvo šios subkultūros moksleivių savęs vertinimas pagal parametą „protingas“ ($p < 0,001$).

Lyginant abiejų subkultūrų vaikinių ir merginų savivaizdį, pastebėta, kad suaugusiųjų mokyklų merginos save vertina mažiau nei bendrojo lavinimo mokyklų moksleivės pagal visus mūsų tirtus parametrus, išskyrus draugiškumą, tačiau statistiškai reikšmingai skyrėsi jų savivertė pagal jėgos ($p < 0,005$), darbštumo ($p < 0,05$) bei protingumo ($p < 0,05$) parametrus. Minėtais parametrais jos save vertino mažiau nei jų vienmetės, lankančios dienes bendrojo lavinimo mokyklas.

Analizuojant suaugusiųjų mokyklų vaikinių savivaizdžio ypatumus, paaiškėjo, kad jų savigarba yra žemesnė nei dieninių bendrojo lavinimo vaikinių (kai $p < 0,05$) ir yra ypač pažeminta pagal parametą „protingas“ (kai $p < 0,005$).

Ar savivaizdžio susidarymui turėjo įtakos jų šeimos struktūra, negalima vienareikšmiškai atsakyti, nes, nors nepilnų šeimų vaikai save vertino kiek labiau nei pilnų šeimų vaikai (šis skirtumas buvo statistiškai nereikšmingas), jie buvo ir populiariesni tarp bendraamžių negu pilnų šeimų vaikai.

Vadinasi, šis tyrimas siejasi su kitų autorių pateiktais duomenimis, kad savivaizdžio susidarymą nulemia kultūros ypatumai (Markus, Kitayama, 1991). Tyrimas taip pat parodė, kad net toje pačioje, t. y. Lietuvos kultūroje savivaizdis kuriasi skirtingai, priklausomai nuo subkultūros (socialinių sąlygų, mokyklos tipo ir kt.) ypatumų.

Bandant paaiškinti gautus rezultatus, t. y. kodėl Lietuvos suaugusiųjų mokyklų moksleivių savivertė žemesnė negu jų vienmečių, lankančių dienes bendrojo lavinimo mokyklas, galima prisiminti, jog suaugusiųjų mokyklas dabar dažniausiai lanko moksleiviai, dėl vieno ar kitų priežasčių „nubyrėję“ iš dieninių mokyklų (D. Beresnevičienė, 1994).

IŠVADOS

1. Jaunų suaugusiųjų savivaizdžiui turi įtakos tokie faktoriai kaip populiarumas tarp bendraamžių, subkultūra bei šeimos struktūra.

2. Nustatyta, kad suaugusiųjų mokyklās lankančių jaunų suaugusiųjų savivertė yra mažesnė už jų vienmečių, lankančių dienines bendrojo lavinimo mokyklas (kai $p < 0,005$). Ypač savivertė žemesnė pagal parametą „protingas“ (kai $p < 0,001$).

3. Savivertė skiriasi priklausomai nuo lyties faktoriaus. Suaugusiųjų mokyklų merginos save vertina mažiau nei dieninių bendrojo lavinimo mokyklų moksleivės pagal visus tirtus parametrus, išskyrus draugiškumą ir ypač pažeminta pagal „jėgos“ ($p < 0,005$), „darbštumo“ ($p < 0,05$), „protingumo“ ($p < 0,05$) parametrus. Suaugusiųjų mokyklų vaikinių savigarba yra žemesnė nei dieninių bendrojo lavinimo vaikinių (kai $p < 0,05$) ir ypač pažeminta pagal parametą „protingas“ (kai $p < 0,005$).

4. Nustatyta, kad populiarsnės suaugusiųjų mokyklų moksleivės save vertina daugiau nei izoliuotosios, o populiarūs suaugusiųjų mokyklų vaikinai save vertina kiek žemiau nei izoliuotieji, nors šie skirtumai ir nėra statistiškai reikšmingi.

5. Nepilnų šeimų vaikai buvo kiek populiarsni tarp bendraamžių nei pilnų šeimų vaikai, jie taip pat kiek daugiau ir save vertino, nors statistiškai reikšmingų skirtumų ir nerasta.

PECULIARITIES OF THE SELF-CONCEPT OF STUDENTS OF ADULT SCHOOLS

D. Beresnevičienė

S u m m a r y

The present paper reveals the investigation data of 370 10th-11th form students (220 among them are studying in adult schools and 150 are studying in general secondary schools), using semantical differential – type scales for the evaluation of their self-concept.

Differences of self-concept among these two groups were revealed. The students of adult schools expressed a lower level of self-esteem students of the same age studying in general secondary schools (with a significant level of 0,005). Especially low was their self-evaluation in the „clever“ scale ($p < 0,001$). Non significant differences of self-concept were obtained regarding the sociometric status when compared to other peers and the structure of the student's family (a family of intact or divorced parents).

LITERATŪRA

1. Beresnevičienė D. Adult education in former Eastern Europe: Lithuania // LEIF: Life and Education in Finland, 1994, vol. 3. P. 61–63.
2. Beresnevičienė D. Nuolatinis mokymasis Lietuvoje (pedagoginės psichologijos aspektas). Vilnius: PI, 1995.
3. Bernstein D. A., Clarke-Stewart A., Roy E. J., Srull Th. K., Wickens Ch. D. Psychology. Geneva, Illinois Palo Alto Princenton, New Jersey: Houghton Mifflin Company, 1994.
4. Josephs R., Markus R., Tafarodi R. Gender and self-esteem // Journal of Personality and Social Psychology, 1992, vol. 63. P. 391–402.
5. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa, 1993.
6. Markus H. R., Kitayama S. Culture and self: Implications for cognition, emotion, and motivation // Psychological Review. 1991. Vol. 98. P. 224–253.
7. Kitayama S., Markus H. R. Construction of self as a cultural frame: Implications for internationalizing psychology. Paper presented to Symposium on Internationalization and Higher Education. Ann Arbor. May. 1992.
8. Maslow A. H. Motivation and personality. New York: Harper and Row, 1970.
9. Maslow A. H. The researchers of human nature. New York: Viking, 1971.
10. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney: CH. M. Merwill Publishing Company, 1983.
11. Rogers C. Client-centered therapy: its current practice, implications and theory. London: Constable and Company, 1986.
12. Rogers C. Freedom to learn // New Directions in Educational Psychology 1. Learning and Teaching. – Basingstoke: Taylor and Francis, 1986.